

2022. aastal tähistasime 40 aasta möödumist päevast, mil avati kauaoodatud uus raamatukoguhuone ja Toomel asunud vanast raamatukogust ning veel paljudelt ajutistelt hoiupindadelt koliti kogu raamatuvara kokku aadressile W. Struve 1. Uus raamatukogu avati 22. veebruaril 1982. Hoone lihtsat välisarhitektuuri täiendas terviklik ja detailne sisearhitektuur. TÜ raamatukogu peetakse kõrgtasemeliseks 1970.–1980. aastate arhitektuuri näiteks, seda eelkõige hea funktsionaalse ülesehituse ja interjööri arhitektuurse lahenduse (peatrepikoja raketisejälgedega betoontrepp, konstruktiivse liigendusega katuseakendega lagi, geomeetriline valgusti, saalide kuppelkatuseaknad) poolest.

Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsisaali gobelääni saamislugu

Anneli Sepp

raamatukogu infosüsteemi peahaldur

Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsisaali otsaseina ehib suurim Tartu-aineline vaip. Mall Tombergi gobelään valmis 1979. aastal. Kunstiajaloolane Krista Piirimäe on kirjutanud: „Selle moodsus seisnes hoonete piirjooni ja Emajõe meenutavas abstraktsioonis, taustaks on raamatukogu ajalooa seotud portreed, sümbolid, tekstid.“

1977. aastal esitati tekstiilikunstnik Mall Tombergile tolaeagse direktressi Laine Peebu algatusel tellimus ülikooli raamatukogu uude hoonesse gobelääni kavandamiseks. Kavandatava vaiba mõõtudeks oli 5,6 × 10,9 m ja see pidi katma terve konverentsisaali otsaseina. Konverentsisaali gobelääni kavandamine algas samal ajal kui raamatukogu hoone ehitamine. Laine Peep meenutab: „Minu mõte oli selline, et raamat on üldse üks rahutu element ja sisekujundus peaks olema rahulik ja tasa-kaalustav ... Konverentsisaali suur lage otsasein vajaks midagi rahulikku, armsat, naiselikku, inimlikku.“ (Peep, 2016)

Pallase kooli tudeng Imbi Mäger külastas koos oma juhendaja Aet Ollisaarega Eesti tekstiilkunsti klassikuks peetavat Mall Tombergi tema kodus Tallinnas 19. mail 2005, et kuulata tema kui gobelääni autori mälestusi. Tartus 19. juulil 1927 sündinud tekstiilikunstnik ja Eesti NSV Riikliku Kunstiinstituudi õppejõud Mall Tomberg meenutas, kuidas ta teemasse süvenemiseks uuris raamatukogu ajalugu, samuti palus endale saata pilte raamatukogu selle algusaastail juhtinud isikutest ja ülikooli esimestest rektoritest. Kavandi jaoks valis ta nende hulgast ülikooli raamatukogu ühe rajaja

Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseum ETDM Ar 2, 1.

Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuseum ETDM Ar 2, 22.

Mall Tomberg (2010).
Foto: Eesti Kunstiakadeemia.

Saali vaade peale uue hoone avamist (1982).

ja esimese direktori Karl Morgensterni (1770–1852) ning ülikooli rektori Georg Friedrich Parroti (1767–1852) portreed, et meenutada nende teeneid raamatukogu arendamisel. Portreede kudumise eeltöös tehti fotosuurendused.

Aastaarv MDCCCII tähistab raamatukogu asutamise ja MCMLXXXI uude majja asumise aastat. Endisest raamatukoguhoonest Toomemäelt pärineb K. Morgensterni raamatuvara deviis „Labor delectat“ („Töö valmistab rõõmu“), samuti sealsete saalide seinu kaunistavad klassitsistlikud lillornamendid, mille rida täiendab üliõpilasmütsi viisiksiir. Keskaegsetest käsikirjadest on võetud kaunid initsiaalid, millega algavad raamatuveerge meenutavad kudumiread. Veel võib vaiba pinnast aimata hoonete kontuure, lugeda tuledes kumavaid aknaid, näha F. G. W. Struve monumendi lakoonilist siluetti, silmata Lõuna-Eesti künkaid ja nende vahel sinetavaid järvi. Väljendusrikkad

kujundid on ühendatud tervikuks pruun-hallis üldtoonis, milles tähtede punane-sinine, tekstiiribade kollane ja portreede tausta valge moodustavad elustavaid värviaktsente. (Nurk, 1987)

Kunstiteadlane Tiina Nurk, Tartu Ülikooli raamatukogu kunstikogu hoidja 1972–1993, hindas Mall Tombergi gobelääni meistriteoseks, mis on ühtlasi tema loometee kokkuvõte. Alustanud pärast kunstiinstituudi lõpetamist vaipade ja kangaste rahvuslikus ornamendis või lillmustris kujundamisest, jõudis ta üldistavale, koloriidi vahekoradadele rajatud käsituslaadile, eelistades rüütehnikat („Päike“, 1963; „Rubiin“, 1967). Üha enam haaras aga kunstnikku vahetu looduselamuse talletamine vaibakirja. Nii valmisid põimevaibad „Sula“ (1968), „Pung“ (1970) ja „Hanged“ (1971). Neile järgnesid „Kodumaastik“ I, II (1973), milles Lõuna-Eesti mäekuplid, nurmesilud ja järvesilmad on mitmesuguste kudumisvõtetega ühendatud mee-

Saali vaade peale raamatukogu remonti (2018).

olukaks üldistatud panoraamiks. Omapäraseks ja uudseks lahenduseks eesti vaibakunstis oli seitsmeosaline vaip-panno „Vana linn“ (1976), kus minevikust võetud portreedes ja detailides, eriti kompositsiooni ja koloriidi rütmis kajastub keskaja hõngu. Sammuna edasi „Kodumaastike“ looduse nägemisest ja „Vana linna“ möödunud aja tunnetamisest sündis ülikooli teadusraamatukogu vaip, milles kunstnik meisterliku vormikõne ja mõttesügava sümbolikaga avab raamatuvaramu olemuse. Kunstiteos rikastab uue hoone interjööri ja seob selles kulgevast tegevust ligi kaks sajandit kestnud tööga Toomel. (Nurk, 1987)

Mall Tombergi gobelääni eelkavandid on säilinud Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseumis, töökavand valmis 1977, mõõtkavas 1:10.

Gobelään kooti Tallinna Kunstiteodete Kombinaadi ARS dekoratiivkudumise ateljees Erna Ruusi käe all ja Mall Tombergi juhtimisel 01.06.1978–24.12.1979. Autor valis gobelääni kudumiseks lõngad, komponeeris värvikombinatsioonid ja kontrollis pidevalt, et tema eelistused ka vaipa jõuaksid. Gobelään on kootud nelja vertikaalse paanina (2,5 m, 3,5 m, 2,5 m ja 2,4 m). Autori nimi vaibal on all paremas nurgas. Algselt oli paremal üleval nurgas kolme kuduja nimed: E. Ruus, L. Kallasmaa ja R. Kobin. Kuid mingil põhjusel tikiti üle kaks nime ja alles jäi vaid Erna Ruusi oma.¹

Portreed kudus Erna Ruus, kes oli saanud Soomes sellealase väljaõppe ja oli pikaaegse praktikaga gobeläänimeister. Erna Ruus kudus portreedel näod reaalsusest lähtuva tooniga ja lisas huulte

1 Aet Ollisaare loeng Pallase tudengitele 21. märtsil 2023.

roosat, aga Mall Tomberg nõudis foto täpset järgimist, nii tuli alustatud osa uuesti kududa. Väike tõrge tuli kudumistöösse, kui Moskva spetsialistid uurisid, ega vaibal ei kujutata midagi keelatud, võib-olla on kuskil mingi varjatud sõnum. Seda siiski ei leitud ja töö jätkus. Teos pindalaga 61 m² valmis enne raamatukogu ehituse lõppemist ja jäi seejärel ootama hoone valmimist.

Üldiselt oli koostöö ülikooli raamatukoguga kogu vaiba kavandamise ja teostamise perioodil väga hea, eriti tõstab Mall Tomberg esile Laine Peebu nime. Veidi kummalise juhtumina meenutab Mall Tomberg, et kui vaiba kudumine juba käis, paluti äkki töö peatada ja tehti ettepanek portreede kasutamisest loobuda. Autor sellise ettekirjutusega ei nõustunud. Seepeale nõudmisest loobuti ja töö võis jätkuda.

Suur arusaamatus tekkis töö eest tasumisel (vaip maksis 20 000 rubla), kui selgus, et Laine Peep oli tellinud vaiba „omavoliliselt“, kehtivat ideoloogiat arvestamata ja vajalike kooskõlastusteta (vt Peep, 2016).

Vaiba ülespanekul Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsisaalis tundus see olevat suurem kui sein, millele teos mõeldud. Need hetked olid autorile rasked taluda, kuid samas oli ta kindel, et gobelään oli täpselt nii suur kui telliti. Seega oleks saanud viga olla ainult talle antud ruumi üldmõõtudes. Siiski, peale täielikku lahti rullimist sobis vaip ideaalselt, kattes täpselt kogu seina.

1982. aastal tunnustati nii Mall Tombergi kui ka Erna Ruusi Eesti NSV riikliku preemiaga.

Kirjandus

Mäger, Imbi. (2005). Hääletu lugu: Pallase tekstiiliosakonna lõputöö. Juhendaja Aet Ollisaar.

Nurk, Tiina. (1987). Tartu Riikliku Ülikooli Teadusraamatukogu konverentsisaali gobelään. Voldik.

Pärtelpoeg, Ago. (2016). Laine Peep: direktriss. Tallinn: Hea Lugu, lk 176–181.

Piirimäe, Krista. (2012). Tartu gobeläänidel. – Sirp, 2. nov.

Gobelään on kaunistanud TÜ raamatukogu juba üle 40 aasta. Suurepäraselt kootud gobelään on pikale eksponeerimisele hästi vastu pidanud. Vahepeal on konverentsisaal saanud uue ilme, kuid seina katvale vaibale on need muutused ainult väarikust juurde andnud. Vaip mõjub endiselt kaasaegsena. Ajastute muutumise märk on ka see, et konverentsisaalis igapäevaselt kasutatav nüüdisaegne rippakraan varjab suure osa gobeläänist. Siiski, pidulikute sündmuste korraldamise puhul võivad kõik kohalviibijad näha vaipa tema täies ilus.

Tekstiilikunstnik ja Pallase õppejõud Aet Ollisaar meenutab:

Raamatukogu renoveerimise ajaks (2016–2018) oli suuremõõtmeline gobelään seinalt alla võetud. Pärast raamatukogu renoveerimist telliti selle puhastamine Kõrgemalt Kunstikoolilt Pallas. Konverentsisaali põrandale lahti rullitud vaip andis võimaluse seda lähedalt uurida. Pidime tõdema, et aastaid tagasi tehtud töö oli suurepärase, ka paanide kokkuõmbluse kohad olid terved. Praktiliselt ei olnud tarvis tõeliselt hästi kootud gobelääni parandada ega töödelda. Peale vaiba paigaldamist ei olnud nii suurte mõõtmetega tekstiili hooldatud. Nüüd võeti ette puhastamine aastatega kogunenud tolmust. Võtsime appi mitut sorti tolmuimejad ja puhastasime vaipa mitmeid päevi, kuni valgete sokkidega vaibal käies need enam päris mustaks ei läinud.